

NPH-NYTT

ISSN 0348 - 9531

MEDLEMSBLAD FÖR FÖRENINGEN NORDISKA PAPPERSHISTORIKER
BULLETIN OF THE ASSOCIATION OF SCANDINAVIAN PAPER HISTORIANS
MITTEILUNGEN VON DEM VEREIN NORDISCHER PAPIERHISTORIKER

Årg. 8 1980, September

Nr 2-3

Redaktör: Ing Erik Witting, Torngatan 64, S-54200 MARIESTAD

ANNA (NITA) GRÖNVIK - 26-6-1901 - 7-7-1980

Anna (Nita) Grönvik avled den 6 juli. Hon blev 79 år gammal. Hon var en pionjär på litteraturtjänstens område i Finland.

Efter avlagd diplomingenjörsexamen vid Tekniska högskolan år 1925 trädde hon i tjänst vid Centrallaboratorium AB, pappersindustrins gemensamma forskningsinstitut. Hon började som forskningsassistent och var under en 10-årsperiod med inledning år 1938 chef för avdelningarna för slipmassa, kartong och fiberanalys. Sin största insats gjorde hon dock som chef för institutets bibliotek och litteraturtjänst under åren 1940-63, då hon uppnådde pensionsåldern. Inom litteraturtjänsten var hennes insats grundläggande och den organisation hon skapade inom Centrallaboratoriet var en av de främsta på pappersindustrins område, även internationellt sett.

Nita Grönvik tog livligt del i samarbetet med andra institutioner. Hon var konstituerande medlem och styrelsemedlem i Samfundet för litteraturtjänst i Finland 1947-62 samt medlem i klassifikationskommittén i Fédération Internationale de Documentation, Finlands Vetenskapliga Bibliotekssamfund, Tekniska Föreningen i Finland, Finska Pappersingenjörsföreningen och Finska Kemistsamfundet.

Efter sin pensionering skrev hon Centrallaboratorium AB:s 50-årshistorik och skötte det år 1962 inrättade pappersmuséet inom institutet. Hon deltog även i redigeringen av en läroboksserie som gavs ut av Finska Pappersingenjörsföreningen och deltog i detta sammanhang aktivt i en av föreningen tillsatt nomenklaturkommitté.

Då Föreningen Nordiska Pappershistoriker bildades år 1968 deltog Nita Grönvik som representant för Finland och under åren därefter ägnade hon NPH ett stort och livligt intresse, vilket bl a avspeglade sig i flitigt deltagande vid föreningens medlemsmöten. Många NPH:are minns t ex med glädje hennes instruktiva och eleganta föredrag om betaradiografering av vattenmärken under mötena i Markaryd 1973 och i Oslo 1975. Föreningens medlemsblad hade även förmånen av hennes alltid beredvilliga medverkan.

På grund av sin utomordentliga allmänbildning och omfattande personkännedom var hon till värdefullt stöd för institutets ledning, även utanför direkt fackliga sammanhang.

En enastående viljestyrka gav Nita Grönvik kraft att fortsätta sin arbetsdag långt efter det hennes hälsa brutits. En vid krets av vänner och kolleger bevarar hennes minne med beundran och tacksamhet.

NITA GRÖNVIK

Nicht nur die NPH, auch die IPH hat wieder eines seiner treuesten Mitglieder verloren.

Nita ist von uns hingegangen, still und unauffällig, wie ihr ganzes Wesen, an dem nur der Mut, ein schweres Los gelassen zu tragen und das beglückende Lächeln mit dem sie anderen begegnete, uns allen in lebhafter Erinnerung bleiben werden.

Nur wenige unter uns wissen, welch einen Hort an Erfahrungen, besonders auf dem Gebiete der Wasserzeichen-Beta-Fotografie sie für ihr Institut und für die IPH in der Jahre Lauf ansammelte, stets hilfsbereit durch Rat und Tat den weniger Erfahrenen bezustehen.

Eines aber soll hier gesagt werden: Immer freundlich und hilfreich zu sein und gleichzeitig die Kraft aufzubringen, gegen ein unabwendbares Schicksal unter dauernden Schmerzen anzukämpfen ... Wir mögen es bewundern, aber wir, die Gesunden, werden niemals ermessen, was dieses an Seelenstärke von einem Menschen erheischt. Diese unfassbare Seelenstärke aber hat Nita durch viele Jahre hindurch aufgebracht, und daran erkennen wir die innewohnende Grösse dieser schlichten, freundlichen Frau.

Sei der Tod ihr eine Erlösung und möge sie den wohlverdienten Frieden gefunden haben.

Ihren Verwandten bezeugt die IPH ihr herzlichstes Beileid.

Hilversum, den 28. Juli 1970

E G L

UPPGIFTER FÖR SVENSK PAPPERSHISTORISK FORSKNING
I RIKSARKIVETS PAPPERSHISTORISKA SAMLING

Av Jan Olof Rudén

Gösta Liljedahl hade av PPS utsetts att svara för volymen Sverige - tillsammans med Finlands vattenmärken samlade av K K Karlsson - i serien Monumenta chartae papyraceae historiam illustrantia. Sveriges pappershistoria var känd i sina huvuddrag främst genom Ambrosianis och Clemenssons och andras framställningar. Specialundersökningar hade ägnats några av de största brukens företagshistoria, varvid även vattenmärken i viss utsträckning attribuerats till bruken, beskrivits och avbildats. Den stora mängden Vm i de övriga över 100 brukens produktion var bekant endast för Gösta (och någon till) som resultat av ett halvt livs sorterande av Riksarkivets samling av originalpapper, den som han brukade kalla LEWAC. Så snart det blev fråga om att göra en noggrann beskrivning av utvärdering av varje enskilt bruk, märkte Gösta att marken sviktade under fötterna och den i och för sig hedrande och spännande uppgiften fick en mardrömsliknande anstrykning för den samvetsgranne forskaren. Redan attribuering av huvudmärken till visst bruk kunde vara besvärlig. För att dessutom kunna skikta varje bruks produktion måste mot- och bimarckens initialförkortningar upplösas med hjälp av ägare- och arrendator/pappersmakarenamn hämtade ur mantalslängder och annat personhistoriskt material. Allt som allt blev den osedvanligt fylligt bevarade - men otillräckligt kartlagda - svenska produktionen en övermäktig uppgift inom PPS:s utgivningsplan. Gösta förtröttades ej trots detta och fick dessutom efter sin pensionering medel ur Wallenbergsstiftelsen för att bedriva grundforskning i svensk handpappersbrukshistoria. Som vi vet hann han samla excerpter ur vissa mantalslängder och började para ihop dem med originalpapperen i RA för att ur denna helhet kunna ordna brukets produktion åtminstone i en relativ kronologi.

Det är här svensk pappershistorisk forskning enligt min mening bör ta vid. En metod finns utarbetad, material finns samlat i RA, det är bara att sätta i gång. För dem av oss som bor på en ort som har institution med inlåningsavtal med RA behöver man inte ens resa till Stockholm utan kan få materialet sig tillsänt.

+ + + + +

RA:s pappershistoriska samling befinner sig under summarisk katalogisering i RA:s regi. Karakteristiskt för originalpapperen däri är att de utgörs av (oskrivna) halvark, eftersom det är just sådana som utgallrats ur arkivalierna för att därigenom spara magasinsutrymme. Genom att de brutits ut ur kontexten kan arkhälfterna med huvudmärke resp motmärke befinna sig i olika serier. Svårigheten att utröna, vilka halvark som tillsammans bör utgöra helark kan ofta vara avsevärd. Detta gäller i hög grad vanliga VM-motiv och vanliga motmärken - inte minst i holländskt papper. Det är egentligen endast den som bläddrat igenom hela samlingen, som kan ha en föreställning om vilka halvark som hör ihop.

De olika serierna har följande (preliminära) innehåll:

"Gösta Liljedahls pappershistoriska samling"

Arkivschema av J O Rudén (reviderat 1979-12-20)

ORIGINALPAPPER

Allmänna samlingen

- A I a Motivsamlingen
- A I b Hela namn
- A I c Initialer/enstaka bokstäver
- A I d Särskilda länder

Svenska samlingen

- A II a Pappersbrukssamlingen
- A II b Charta sigillata-samlingen

Övriga originalpapper

- A III a Papper utan vattenmärke
- A III b Egendomligheter i vattenmärket
- A III c Risomslag
- A III d Pappersrekvisitioner
- A III e Adresser på äldre brev samt skrivelser
- A III f Ej uppordnade papper

BEARBETNINGAR

- B I a Avbildningar av vattenmärken
- B I b Kartotek över vattenmärken och tillverkare
- B I c Systematiseringsförsök av motiv m m
- B I d Vattenmärken i mantalslängder och annat arkivmaterial
- B I e Excerpter och materialier till svenska pappersbruk
- B I f Manuskript rörande pappershistoria
- B I g Korrespondens rörande pappershistoria
- B I h Pappershistorisk litteratur
- B I i Pappershistoriska kongresser

Av dessa är framför allt A II a och B I d-f av intresse för svensk pappershistoria, medan A I d kan ha intresse för övriga nordiska länder.

Det som är mest trängande i svensk pappershistorisk forskning är att göra bruksmonografier, där huvudvikten läggs på vattenmärket som dateringsinstrument. Endast på detta sätt kan vi pappershistoriker väcka intresse utanför vår egen krets. Historiker av facket väntar på en handbok, där alla svenska Vm är daterade. Detta är en utopi, om man tänker sig en enda konkret volym. Men ny teknik (bildskivor) kan snabbt göra det möjligt att lagra stora datamängder på begränsat utrymme. Till en början måste dock grov arbetet göras. Hur resultaten därav skall spridas får bli en senare fråga.

För bruksmonografier med dateringsaspekten som vägledande vill jag föreslå följande till torra data begränsade framställning:

- a) ägarelängd
- b) pappersmakare/arrendatorlängd
- c) en till b) knuten förteckning över Vm med användningstid för papperet
- d) avbildningar av Vm-par på transparent papper eller på annat sätt (betagram)

Varje monografi kan utskrivas i ett enda eller ett begränsat antal exemplar, av vilka ett deponeras i RA för ev utlåning. I NPH-Nytt bör en resumé med Vm-motiv i förminskning (ej alla varianter av brukets Vm) publiceras.

Det är ingenting som säger att det måste vara svenskar som författar dessa monografier. När det gäller Skåne-bruken och andra bör man framför allt undvika att både svenskar och danskar slåss om materialet. Det fanns 140 handbruk av större eller mindre omfattning och betydelse, så det finns stoff nog åt var och en som vill ge sig i kast med uppgiften. Riksarkivet disponerar medel, vilka kan täcka åtminstone vissa expenser. Intresserade bör inte tveka att höra av sig till undertecknad, Bardabacken 4, S-16140 Bromma.

Jan Olof Rudén

GÖSTA LILJEDAHLS FOND

för pappershistorisk forskning stiftades officiellt på Göstas födelsedag 22 januari 1980.

Innebörden i stadgarna är

att avkastningen av kapitalet skall användas för att stödja pappershistorisk forskning, särskilt svensk,

att utdelning av anslag sker två gånger årligen efter ansökan,

att förvaltningen av fonden sköts av NPH och Liljedahlska släkten gemensamt med minsta möjliga byråkrati.

Vid styrelsesammanträde 14 april 1980 utsågs Jan Olof Rudén till ordförande (fram till NPH:s medlemsmöte juni 1981). Vidare ingår jur kand Patrik Liljedahl (släkten), Kurt K Karlsson (suppleant, NPH). Revisorer är Ulla Ehrensvärd och adjunkt Håkan Liljedahl, Norrköping (suppleant). Skattmästare är Johan Schotte.

Ännu fattas 5 000 kronor innan anslag kan utdelas. Vi vädjar därför om bidrag märkt "Gösta Liljedahls fond" på NPH:s postgirokonto 85 60 71 - 6 eller bankgiro 607-6111.

Jan Olof Rudén

PENGESEDLER OG SEDDELFALSK I ELDRE TID

Av H M Fiskaa

Allerede tidlig på 1600-tallet benyttet man håndskrevne kredittsedler av papir til betaling for utført arbeid ved gruvene på Kongsberg og Røros. Ingen slike sedler er bevart, men de var neppe forskjellige fra de "kompanisedler" som man hadde brukt i Sverige som betalingsmidler siden 1620-årene.

Gjennom en forordning av 22 juni 1695 ble de norske bergverkssedlene autoriserte som våre første offisielle pengesedler, men de ble utstedt privat av den rike storkjøpmann Jørgen thor Möhlen i Bergen. Konservator og bestyrer av Universitetets myntkabinett i Oslo, Bjørn R Rønning, har nylig gitt ut en rikt illustrert bok om de gamle dansk-norske pengesedlene og det seddelbankvesen man bygget opp i forbindelse med denne viktige reformen. Boken er første bind av et tobinds-verk som blir ført frem til 1874, da man gikk over til kroner og ører som myntenhet istedenfor daler, ort og skilling. Bjørn R Rønning har tidligere gitt ut 2 bøker om Norges mynter 1628-1966 og en bok om våre mynter og pengesedler etter 1874. Gjennom sitt arbeid med det store materialet som dannet grunnlaget for disse skriftene ervervet han seg et godt kjennskap også til våre gamle pengesedler og til det opprinnelige seddelbankvesen, - kunnskaper som har preget hans nye bok.

Den er bygget opp gjennom et systematisk forskningsarbeid på et fylldig kildemateriale i lover, forordninger, kgl. resolusjoner og andre trykte skrifter, men frem for alt gjennom forfatterens personlige undersøkelser av gamle originale pengesedler av vekslende valører i det danske og det norske riksarkiv. En rekke fotografiske gjengivelser av gamle sedler dels med tekst i trykkskrift og dels i håndskrift er tatt med i boken.

Da Jørgen thor Möhlen døde i 1708 bortfalt hans bergverkssedler, men ideen om papirsedler som betalingsmidler istedenfor klingende mynt hadde vunnet tiltro i de sentrale embetskontorer, selv om "almuen" naeret motvilje og sterk tvil til "papirpenger".

Ved en forordning av 8 april 1713 ble det bestemt at staten skulle utstede autoriserte pengesedler i 6 valører. Forfatteren av boken antar at denne nye ordningen i Danmark-Norge hadde sitt forbilde i de franske pengesedler som ble sendt ut i tiden like før 1713, men det kan vel vaere at man i København allerede da kjennte til de offisielle svenske banksedlene som ble satt i sirkulasjon i 1661 av den svenske riksbank.

I 1600-årene og først på 1700-tallet hadde man overveid å opprette en bank i København for å få skikk på de kaotiske pengeforholdene i kongerikene. Tanken ble realisert i mars 1737 da man startet Kurantbanken i København som den første bank i Danmark-Norge. Dens viktigste oppgave skulle vaere å trykke og distribuere "Rigsdalersedler udi Curanti", men da banken ikke var pålagt noen begrensning i utstedelsen av pengesedler førte dette til at man måtte suspendere bankens innløsningsplikt.

I 1748 var derfor forholdene blitt så vanskelige at man måtte utstede nye pengesedler av et spesielt solid papir forsynt med et kongemonogram som vannmerke for å hindre etterlikning og forfalskning. Samtidig kom en lov som gikk ut på at seddelfalskneri skulle straffes "paa Ære Liv og Gods" mens de som kunne gi opplysning om seddelfalsk skulle bli belønnet med "Et Tusinde Rigsdaler og Navnet deres forties".

I eget avsnitt beretter forfatteren om fremstilling av pengesedler som ikke "var hvad de utgav sig for". Falskmyntning forekom allerede i Oldtiden og gjennom tusenårene var det betalingsmidler av metall man forfalsket. Innføringen av papirpenger i 16-1700-årene førte imidlertid med seg en sterk økning i slike aktiviteter idet penn, blekk, fingerferdighet og skrivekyndighet bød på store muligheter til å forandre tekst, verditall og andre detaljer på papirsedler som ofte var skrevet for hånd. Langt alvorligere ble seddelfalsk når man gjennom boktrykning kunne fremstille større mengder papirpenger.

Forfatteren forteller om en rekke falsknerisaker som kom for retten, men her nevner vi bare et par av de alvorligste. I 1758 ble Fredrik Hammond arrestert for seddelfalsk. Han hadde kjøpt en bondegård samt kirken med kirkegodset i Nes på Romerike. Der anla han et teglverk, et kornmagasin og en liten fabrikk med svensken Anders Lundblad som bestyrer. Sammen klarte de to å lage falske riksdalersedler forbløffende godt for å skaffe nødvendige midler til fabrikk. De ble dømt og henrettet.

I 1788 oppdaget en skomakergutt i København en falsk riksdalerseddel som viste seg å være laget av Niels Heidenreich. Han ble arrestert og under ransaking i hans hjem fant man et helt verksted for pregning av pengesedler. Man fant også hans egen beskrivelse av den fremgangsmåten han fulgte når han laget falske sedler. Han var bare 27 år da han ble dømt til døden, men dommen ble omgjort og senere ble han benådet. Han ble dømt på nytt etter at han i 1803 stjal de berømte gullhornene.

Det er forbløffende og interessant å erfare at det verksted for seddelfalsk Niels Heidenreich hadde innrettet i København langt på veg svarer til det verksted for seddelfalsk som den kjente engelske seddelfalskner Charles Price alias Old Patch hadde laget istand i sitt hjem i London for tilvirkning av punsedler omtrent samtidig med Niels Heidenreichs virksomhet i København.

Forfatteren gjengir en del bilder av segl og stempler som var avsatt på de gamle pengesedlene og han har reprodusert 24 vignetter som en del sedler var utstyrt med. Og for første gang har en norsk forsker, så vidt en vet, dradd nytte av de vannmerkefigurer, -bokstaver och -ord som han kunne kalkere fra seddelpapiret till støtte for utforskningen av dette materialet. I alt 56 vannmerker som er klart avtegnet, for det meste av kronede kongemonogrammer, er tatt med i boken. De fleste fant forfatteren i papir som var laget av Danmarks ledende papirfabrikk, Strandmøllen ved København. Han har også tatt med kopier av en del vannmerkebokstaver som var synlige i papiret og samlet dannet ordet: KIBENHAUNSK BANCOSSEDDEL noen ganger med tilføyet verditall. Vannmerker ble anbrakt i seddelpapiret på en spesiell måte som bare fagfolk forstod seg på. Merkene ble derfor de beste beviser på at pengesedlene var ekte.

Boken avsluttes med en fyldig katalog over pengesedler fra perioden 1695-1813 og med fotografier av 45 sedler i varierende valører fra vekslende år. Den har også en verdifull liste over de lovstedene forfatteren benyttet seg av samt en verdifull fortegnelse over utrykte og trykte kilder. Et fyldig personregister bør også nevnes. Boken er innbundet i nydelig mørkeblå shirting.

Bjørn R Rønning: Norges pengesedler og seddelbankvesen inntill 1874. Del I. Oslo 1980, 258 s. Universitetsforlaget. Kr 184:-. ISBN 82-00-01929-2

DANIEL OCH SAMUEL FRÅN ÖSJÖFORS HANDPAPPERSBRUK
I RUMSKULLA SOCKEN

Av Harry Ericson

1. Hemmet

Farfadern hette Sune Sunesson Hallman och var mjölnare i Ösjöfors, Rumskulla, där han dog år 1776. På 1750-talet bodde han i Sjöbo soldattorp i Södra Vi socken med sin hustru Annica Nilsson och här i hustruns föräldrahem föddes år 1759 sonen Nils Sunesson, som några år senare flyttade med föräldrarna till Mjölmarstugan vid Ösjöfors.

Den unge Nils blev faderlös vid 17 års ålder och fick året efter faderns bortgång vara med om att ett handpappersbruk byggdes intill mjölkvarnen helt nära föräldrahemmet. Men Mjölmarstugan måste erbjudas den nye mjölnaren, varför den unge Nils tog tjänst som torpare på gården Norrhult, vartill även pappersbruket hörde, och flyttade med mor och syskon till det närbelägna torpet Dahlstugan. På detta anspråkslösa torpställe framlevde Nils Sunesson mer än 50 år och de dagsverken han hade att fullgöra för besittning av torpet gjorde han på Norrhult men säkerligen även på de utmarker, som gården hade intill pappersbruket.

Då syskonen vuxit upp och flyttat från hemmet - tillgängliga kyrkböcker ger i varje fall uppgifter om en syster, Kerstin Sunesdotter - fanns Nils och modern ensamma kvar vid torpet. År 1797 gifte han sig med Chatarina Andersdotter från Svinhults socken. Modern bodde kvar i hemmet till sin död år 1816. I äktenskapet föddes sex barn, fyra döttrar och två söner, Daniel och Samuel.

Vi är nu framme vid skildringen av de två torparpojknas levnadsöden, Daniel, född år 1803, och Samuel, född år 1808. Redan i Rumskulla församlings dopbok kan man utläsa att torparhemmet stod i god kontakt såväl med bruksägarfamiljen Dristig på Norrhults gård som med pappersmakarna vid bruket. Bland Daniels faddrar återfinnes pappersmakaren Jon Liljedahl med fru, Madame Charlotta Liljedahl samt pappersmakaren Gustaf Boman, samtliga i Ösjöfors, den yngre sonen Samuel hade bl a Peter Dristig till fadder, en son till grundaren av Ösjöfors, trumslagaren och ägaren av Norrhults gård, Lars Dristig, vilken avlidit år 1800.

Föräldrahemmet hade väl trots sin ringhet kunnat ge de unga en trygg uppväxttid om icke ödet mött dem med hårdare bud. Redan år 1812 avled modern i "hostig feber", endast 37 år gammal. Rumskulla kyrkobok noterar dödsfallet med tillägget: "Dog från flera små barn". Äldsta dottern var 14 år, den yngsta knappt 2 år. Samuel var 4 år gammal. Att fattigdomen stod vid dörren framgår av husförhörslängden, där anteckning är gjord såväl för fadern som för hans gamla mor: "Fattighjon" är inskrivet för dem båda. Före år 1815 har de två äldsta barnen, döttrarna Christina, född 1798, och Anna-Greta, född 1800, flyttat hemifrån. Sedan följde 1817 sonen Daniel - 1819 dottern Sofia, född 1805, och 1821 sonen Samuel. Yngsta dottern Chatarina bodde kvar i hemmet till år 1827. Hon var född år 1810. Flickornas yrken de närmaste åren sedan de lämnat hemmet var efter tidens sed att taga tjänst som pigor. Endast de två yngre flickornas

färdväg har följts. Sofia flyttade till Norra Vi, Chatarina till Södra Vi. Av intresse är att Chatarina där var i tjänst hos Pappersmästaren J P Cederholm på Gustafsholms pappersbruk. Kontakten mellan pappersbruken i Rumskulla och Södra Vi kan tydligt iakttagas genom denna anställning för den unga flickan. Efter några år i tjänst, dels i grannsocknar, dels i hemsocknen gifte de sig båda år 1830. Bådas bröllop ägde rum i Rumskulla kyrka. Chatarinas bröllop stod på midsommaraftonen, hennes man var drängen Peter Larsson i Orsakulla, Tirserum, nuvarande Tidersrums socken. Sofia gifte sig den 27 oktober 1830 med skomakaredrängen Johan Magnus Johansson i Hessleby, där nuvarande Mariannelund ligger.

Men låt oss återvända till föräldrahemmet för att följa händelserna efter hustruns död år 1812. Till Nils Sunesson i Dahlstugan kom på ryåret år 1815 en piga, Anna-Lisa Olofsdotter, med vilken han gifte sig den 22 augusti samma år. Äktenskapet blev kort, denna hans andra hustru dog redan den 17 mars 1816 i barnsäng, barnet var dödfött, dock infört i kyrkboken under födde på moderns dödsdag som "Dödfött Piltebarn". Samma månad, den 6 mars 1816 hade Nils Sunessons moder, den gamla mjölnaränkan, slutat sina dagar. Hon hade då som änka bott hos sonen i 40 år. I hemmet fanns vid denna tid 4 av barnen kvar, äldst var sonen Daniel, 13 år, yngst dottern Chatarina, endast 6 år gammal. Det fanns tydligen stor anledning att anställa hjälp i hemmet. Som piga anställdes Sara Persdotter från Kråkhult och innan det händelserika året 1816 gått tillända gifte sig Nils Sunesson, nu för tredje gången, den 28 december 1816. Vigseln ägde rum i Rumskulla prästgård. Detta tredje äktenskap för Nils Sunesson blev barnlöst. Då prästen bokförde vigseln ser det ut som om han ville pryda upp det hela genom sitt sätt att notera titlarna för de två kontrahenterna. Där står under vigde Brudpar i Rumskulla år 1816:

Dec. 28 Nils Sunesson Bondgårdstorpäre och 2:a gången Enkling
Sara Persdotter Bondtjenstepiga på Ösjöfors
Lysning 7, 41, 21 Dec. Wigde i prästgården.

Av intresse är även att Dahlstugan ej angives, men väl Ösjöfors. Så växte då barnen upp efter hand och yngsta dottern lämnade hemmet som nämnts 1827. Makarna bodde kvar på torpet till år 1830, då de flyttade till en backstuga, den s k Stenstugan, under Norrhults gård. Nils Sunesson blev änkling för tredje gången år 1832. Han blev nu nödsakad att för sina återstående år vara intagen på socknens fattighus, där han avled år 1838, 79 år gammal.

De två pojkarna, Daniel och Samuel, hade säkerligen under uppväxtåren ofta besökt handpappersbruket Ösjöfors. Det var vanligt att mästare och gesäller tog hand om pojkar, som av nyfikenhet eller intresse besökte arbetsplatserna, och satte dem i nyttigt arbete. Kom de sedan tillbaka visade detta att de ville veta mer om vad som försiggick och då kunde de till och med få en om än så liten slant för en uträttad tjänst. Att 10-åringar hölls i arbete var vid denna tid helt vanligt. Att denna miljö under barnåren och bekantskapen med mästare och gesäller vid bruket skulle bli bestämmande för deras framtid kommer att bekräftas av deras framtida levnadsöden.

2. Daniel

Daniel flyttade 14-årig till Norra Quill inom hemsocknen men redan följande år är "lärogossen Daniel Nilsson" antecknad hos Fabrikör Jon Liljedahl på Örneströms handpappersbruk i Kisa socken. Liljedahl, som var hans fadder, var åren 1797-1807 pappersmästare på Ösjöfors, varifrån han flyttat till Kisa, där han medverkat som byggmästare vid Örneströms bruk, vars ägare han senare skulle bli. Fadderskapet förpliktade till att ta hand om Daniel, som stannade hos sin läromästare till år 1824, de sista åren som gesäll. I samband med uppnådd gesällvärdighet var det ganska vanligt att det tidigare Son-namnet utbyttes mot ett mer personligt efternamn. Om Daniel ger husförhörslängden besked härom genom en anteckning i marginalen: "Som gesäll kallar sig Blomdahl".

Från Örneström flyttade gesällen Daniel Nilsson Blomdahl till Hjorteds socken och Totebo pappersbruk. I husförhörslängden finns om honom följande anteckning: "Icke gift och icke vetterligen förlovad". Vistelsen blev kort och anteckning "flyttat obestämd ort 1824 23/8" vittnar om ett hastigt uppbrott.

Hans närmaste arbetsplats har på grund av ovannämnda anteckning varit **svår att spåra**. Som gesäll skulle han ut att praktisera sitt yrke och inhämta ytterligare kunskaper och han hade vid denna tid ett stort antal pappersbruk att välja på.

Genom att senare återfinna Daniel Blomdahl i en kyrkobok i Västergötland har fortsättningen av hans levnad kunnat klarläggas. Där uppges att Blomdahl kom från Hakarps socken, nära nuvarande Huskvarna, och den flyttningsattest som återfanns i Hakarps kyrkoböcker gav många besked.

Grundtexten utgöres av utflyttningen från Kisa, som är daterad den 3 juni 1824. Blomdahl får ett utmärkt betyg, a i läsning och Runskap både om Doct. Luth. Catech. och Doct. Svedbergs förklaringar, han har gått till nattvard och är till levernet oklandrad.

På baksidan har prästen C. Brodin i Hjorted skrivit att Blomdahl "avflyttar med samma bevis efter omkring 2:ne månaders vistande här - till obestämd ort."

Daniel Blomdahl flyttade från Hjorted hem till Rumskulla, vilket framgår av nästa anteckning på attestens baksida: "Efter nära 1/2 års vistande härstädes flyttar Gesäll till obestämd ort med enahanda betyg som ovan. Rumskulla Prästgård, O. Wezén."

En sista anteckning på samma sedel lyder: "Enligt betyg av Pappersfabrikören Svan i Ösjöfors är kronoutlagorna för ovannämnde Gesäll till honom vidlagda så att han för dem ansvarar för löpande året."

Det var till Stensholms Pappersbruk i Hakarp som Daniel Blomdahl flyttat och erhållit anställning som gesäll åren 1824-1829. Bruket ägdes av den namnkunnige Boktryckaren Johan Peter Lundström. Från sitt tryckeri i Jönköping utgav Lundström folkligt skillingtryck, visor, historier och sagor, samt s k "kistebrev". Papperet härför tillverkades på Stensholm, varvid brukets lumpsamlare på sina färder bedrev gårdfarihandel, varvid kistebreven m m erbjöds som betalning för inhandlad linnelump. Linnet var råvaran för all papperstillverkning vid denna tid.

Stensholm var ett väl utvecklat pappersbruk och under vistelsen här fick Blomdahl säkerligen ytterligare många lärdomar inom yrket.

Men gesällen flyttade igen. Hans nästa mål blev Gustafs Bruk vid Kummelstorp intill Skövde stad. Vistelsen här blev kortvarig men till detta bruk skulle Blomdahl framdeles återkomma flera gånger.

År 1830 har Daniel Blomdahl blivit pappersmästare vid Carlsfors Pappersbruk i Mariestad. Han hade nu passerat gesällåren och som nybliven mästare ingick han äktenskap med Eleonora Mary Wallin, som han lärst känna under skövdeåret. Hon var jämngammal med Daniel, född i Skövde 10/7 år 1803. Vid Carlsfors, beläget nära nuvarande kvarnskolan i staden, fick Blomdahl uppleva en äventyrlig händelse, varom en tidningsartikel av år 1831 lämnar följande beskrivning: "Vid Carlsfors Pappersbruk översvämmade Tida-älven så hastigt den 16 februari 1831 att vattnet inträngde i husen. Folket vaknade ej förrän vattnet uppstigit i sängarna. Med barnen på ryggen räddade sig människorna i övra våningen, med vilken kommunikation underhölls medelst båtar intill dess strömmens våldsamt sådant hindrade. Floden sjönk väl samma dag men stod likväl över backarna. Isen hade lägrat sig vid broarna och folk anställdes att hindra dess förstöring. Endast bägge dammarna blevo utskurna av vattnet."

Mot slutet av år 1831 kom Daniels yngre broder till Carlsfors som gesäll och de två bröderna fick därefter några år i gemenskap efter många års vistelse på skilda håll.

De flyttade ungefär samtidigt år 1833 till Skövde och Gustafs Bruk. Daniel stannade denna gång fem år. Äktenskapet var barnlöst och hustrun led av en sjukdom, varav hon i maj 1838 avled. I Kyrkboken anges på ett drastiskt sätt dödsorsaken som "hysteriska plågor".

Daniel Blomdahl, som nu åter står ensam, flyttar på hösten 1838 och i utflyttningsboken uppges att han beger sig till Vrangelsholm, en egendom i Valtorps socken i trakten av Stenstorp. Om syftmålet med att bege sig dit var förenat med planering av ett pappersbruk är ej känt. Vistelsen där blev kortvarig och Daniel flyttar på nytt till Stensholms Pappersbruk i Hakarp. Den återvändande gesällen är denna gång angiven som pappersmästare vid bruket. Sedan några år har Boktryckare J.P. Lundström varit bosatt i Hakarp på egendomen Jöransberg och hans svåger (t o m dubbelsvåger) Carl J. Schalander är fabrikör vid pappersbruket.

Men Daniel Blomdahls flyttningslust går ej att hejda. År 1840 reser han tillbaka till Gustafs Bruk, denna gång som verkmästare och Fabrikör. Efter två år är han åter på väg mot en ny bostadsort och dessutom i färd med att byta yrke. Han flyttar till Amnehärad, närmare bestämt till den del av denna socken, där det nuvarande samhället Gullspång nu ligger. Här etablerar han sig som lanthandlare i fastigheten Sörgården, Mörtestad. År 1845 ingår han äktenskap med Maria Christina Dumin från Björsätters socken, som medförde en son i hemmet, Carl August Christoffersson, född 1842 i Mariestad. Denne avled dock, 17-årig, 1859. Även detta andra giftermål blev barnlöst. Hans nya hustru var född år 1811.

Den yrkeskunnige pappersmakaren hade dock svårt att släppa sitt gamla yrke och 1859 flyttade han tillbaka till Skövde-bruket. Affären överlämnade han till en handlare C.G. Lindberg från Filipstad men behöll större delen av äganderätten. Och i slutet av år 1860 återflyttade Blomdahl med sin hustru till Amnehärad för att fortsätta sin affärsverksamhet. Av husförhörslängderna att döma drev han sedan sin handel ända till sin död den 13/8 1878.

Han blev 75 år gammal. Både om honom och om änkan upprepas i längderna under Sörgården Mörtestad: "en förpantoring ägare ..." Änkan överlevde sin make i 22 år och avled 89-årig år 1900.

Daniel Blomdahls namn har gått till Amnehärads historia genom en anteckning i hembygdsboken "Amnehärad och Södra Råda", utgiven år 1963 av f. kyrkoherden därstädes, Erik H Cederbom, nu som emeritus bosatt i Mölnlycke. I boken anges att "före Handelsbolagets bildande (på 1800-talet) fanns i Gullspång en handl. Daniel Blomdahl (f. 1803, d. 1878). Han kallades fabrikör och hade flera förtroendeuppdrag i församlingen."

Kyrkoråds- och sockenstämmoprotokoll har åtskilliga uppgifter om Blomdahls samhälleliga insatser. Sålunda var han år 1850 vald till elektor vid riksdagsmannaval bland bondeståndet, därtill behörig som ägare av 1/4 mtl Mörtestad, Sörgården. År 1851 var han med som fullmäktig vid husesyn i Prästgården och tre år senare visade han för stämman en räkning på utförda reparationer. Samma år valdes han till ledamot av brandstodskommittén och sparbanksdirektionen. Senare blev han ordförande i dessa kommittéer. År 1855 var Blomdahl ledamot av skolbyggnadskommittén, blev ledamot av kyrkoråd och skoldirektion och 1857 invaldes han i taxeringskommittén. År 1858 anförde han och andra handlare hos Kon. Befalln. havande besvär över sockenstämmans beslut att ingen handel fick förekomma på sön- och helgdag. De icke klagande beslöt höja vitet för brott. År 1851 hade en Petter Kjellén begärt hos sockenstämman att få bosätta sig i Amnehärad som lanthandlare. Detta nekades då det redan fanns två lanthandlare, vilka genom tillhandahållandet av varjehanda varor, däribland brännvin, inkassera årligen ur denna socken flera tusen riksdaler.

Inför Daniel Blomdahls levnadsöden, som här i korthet skildrats med stöd endast av kyrkböckernas uppgifter, uppstod lätt ytterligare en frågeställning. Vore det möjligt, nu, mer än 100 år efter Blomdahls död, att av någon äldre ortsbo i Amnehärad få höra någonting om denne man, som genom den muntliga traditionen ännu kan vara bevarat till vår tid? Anspråken skulle därvid ej ställas höga men kanske ändå något kunde finnas. Ett besök på ålderdomshemmet i Gullspång gav verkligen resultat. Avsikten är nu inte att anknyta några moraliska eller andra värderingar till innehållet i det följande. En äldre dam på hemmet fattade genast frågeställningen och skrattande berättade hon följande: "Min svärfar citerade flera gånger ett talesätt, som levde kvar här i bygden" och så kom citetet: "Här skall frid och vänskap blomstra i våra hyddor, sa Blomdahl och kasta' käringa utför trappa'."

Att den muntliga traditionen har sitt värde är dock genom detta lilla exempel belyst. Det kanske kan ifrågasättas om man i vår tid uppehåller kontakten mellan generationerna på samma sätt som förr, då konsten att berätta hos de äldre till de unga var mera utvecklade än nu samtidigt som villigheten att lyssna troligen var större än den är i dag, då så många andra röster gör sig hörda.

3. Samuel

Den 5 år yngre brodern, Samuel, född år 1808, lämnade som tidigare nämnts hemmet år 1821. 13-åringen flyttade till Södra Vi socken. Tyvärr är husförhörslängden för åren 1821-1825 ej bevarad, varför platsen för gossens vistelse ej kan fastställas. Troligen bar det dock hän till något av de handpappersbruk, som fanns i Södra Vi socken. De var vid denna tid ej mindre än tre stycken, nämligen Bråneholm vid Brånhult, Gustafsholm vid Örsåsa och Mariedahl vid Måsnäs. Samuels yngsta syster kom längre in på 1820-talet i tjänst hos pappersmästare J.P. Cederholm på Gustafsholm och det kan anses troligt att även Samuel kom till samme husbonde. År 1824 finner vi Samuel, liksom tidigare Daniel, som lärgosse hos Fabrikör Jon Liljedahl på Örneströms Pappersbruk i Kisa.

Redan år 1826 är Samuel införd som gesäll i kyrkboken, nu med det nyantagna efternamnet Blomberg. Att han så tidigt blivit gesäll är ett tydligt belegg för att han i Södra Vi varit lärling på pappersbruk. Lärlingstiden för att nå gesällvärdigheten var nämligen i regel 5 - 6 år.

Samuel stannade kvar i Kisa fem år. År 1827 fick han uppleva läromästaren Jon Liljedahls fränfällö. Denne skicklige pappersmakare hade gjort stora insatser som lärare och handledare för de två bröderna, vilket också satte tydliga spår i deras fortsatta verksamhet.

År 1831 flyttade Samuel till Mariestad och hade där fått anställning som gesäll vid Carlsfors Pappersbruk. Som en sällsynthet kan nämnas att kyrkboken i Kisa noterat såväl flyttningsorten som bruksnamnet, vilket tyder på att Samuel lämnade klara besked hos prästen före sin avresa. Förutom Carlsfors fanns i Mariestad det äldre bruket Katrinefors, ett av de få handbruk som senare skulle fortsätta sin verksamhet som maskinbruk, och som ännu är i drift. Vid Carlsfors återförenades de två bröderna, den äldre brodern var pappersmästare och den yngre var gesäll. Vistelsen på Carlsfors varade till år 1833.

De två bröderna flyttade ungefär samtidigt till Gustafs Bruk i Skövde, som under en följd av år blev en plats som de vid upprepade tillfällen kunde återvända till som ett genomgångsställe eller en arbetsplats att stanna vid några år.

Samuel reste året därpå tillbaka till Örneström i Kisa, där pappersmästare Sam. Svahn hade efterträtt Jon Liljedahl som brukets mästare. Med ökade kunskaper återvände Samuel år 1836 till Gustafs Bruk.

Pappersmakarna vid de många små bruken lärde i stor utsträckning att känna varandra. Gesällernas vandringar mellan bruken gjorde detta möjligt och för de framsynta yrkesmännen gällde det att lyssna till de planer som kamraterna berättade om. I Kisa hade Samuel arbetat tillsammans med en pappersmakare Johan Weiser, som var född i Skövde 1795. En annan gesäll i Kisa var Petter Öhrnell, född i Kisa 1814. Med honom skulle han få ny kontakt längre fram.

Då Samuel Blomberg återkommit till Gustafs Bruk hade en pappersmakare Sven Engström tillsammans med tidigare nämnde Johan Weiser erhållit Kgl. Kammarkollegie tillstånd att anlägga ett pappersbruk i Frösveds socken helt nära Gustafs Bruk. Brukets namn blev Äkleholm, det låg på ägorna till gården Äkleby vid Ösan, en å vars flöde efter sjön Östen förenar sig med Tidan och därför kan räknas som biflod till denna älv.

Sven Engström var född 1784 vid Stensholms Pappersbruk i Hakarp nära Huskvarna, och kom från Långaryd, där han under många år varit i tjänst hos pappersmakarfamiljen Roserqvist på Höljeryds Pappersbruk.

Då kyrkböckerna för Frösveds socken jämte moderförsamlingen Horn (Väring) blivit förstörda genom eldsvåda, har uppgifterna om Samuel Blombergs tid vid Äkleholm endast kunnat klarläggas genom följande observationer.

Först kan då noteras att Samuel Blomberg, då han 1842 flyttat till Mariestad, i kyrkboken där infördes som inflyttad från Horn, d v s Frösveds moderförsamling, där kyrkskrivningen ägde rum.

Att Samuel Blomberg var knuten till Äkleholms Pappersbruk framgår av följande skrivelse rörande ett rättsfall vid Binnebergs Tingshus:

"Her med befullmektigas Kronobefallningsmannen Herr W.J. Fischer att vid nu pågående Sommarting i Binneberg i mitt ställe utföra Svaromålet mot Smeden Berggrensson i Bannkälla Rörande en wanhandel, Håller jag för Gott vad min Befullmäktigi Gör och låter.

Äkleholms pappersbruk d. 8 juli 1840.

Sam. Blomberg "

S B lacksigill

Av skrivelsen framgår att Blomberg tillhör ledningen av pappersbruket. Han förstärker sitt handlande genom att förse skrivelsen med sitt sigill. Papperet till skriften är tillverkat vid Äkleholm. Det har även ett intressant vattenmärke: "E & B", vilket ej gärna kan betyda annat än Engström och Blomberg, bruksägaren och pappersmästaren. En del något äldre tillverkningar vid bruket (1838) har även vattenmärket "E & B", där "B" är av avvikande bokstavstyp mot "E". Detta tyder på att Engströms tidigare pappersmästare (Johan Weiser?) blivit ersatt med Samuel Blomberg. En tidigare bokstav på pappersformen (redskapet) av samma typ som "E" har blivit ersatt med det "B" som fanns tillgängligt även om detta medförde att en tid bryta mot det stilenliga. Att här i viss mån ej fullt dokumenterade uppgifter tagits för fakta får ytterligare bekräftelse i Samuel Blombergs framtida verksamhet. Han fortsatte med att genom vattenmärke signera de brukspapper med sina initialer där han var verksam. Han ville själv svara för papperets kvalitet.

Kort tid efter starten av Äkleholm eller år 1838 kom Petter Öhrnell, som Samuel träffat i Kisa, till Gustafs Bruk och blev då även bekant med Fabrikör Engström på Äkleholm. Han ingick efter en tid äktenskap med Engströms dotter Johanna och bosatte sig vid Äkleholm. För Samuels del stod det då klart att han ej hade utsikter till att efterträda Engström, som vid denna tid närmade sig 60-årsåldern.

Samuel Blomberg, som tidigare haft anställning hos Rådman F. Lake på Carlsfors Bruk i Mariestad, var väl införstådd med Mariestads-bruken och vad som skett med dem på senare år. Rådman Lake hade 1836 inköpt även Katrinefors och därvid lagt ner driften vid Carlsfors. Under 1830-talet hade ett par skickliga pappersmakare varit verksamma vid Katrinefors, Carl Pihlström och Carl Axel Ramberg. De var nu borta och bruket var i behov av en skicklig yrkesman. Blomberg lyckades få arrendera Katrinefors för 5-årsperioden 1842-1847. Därmed hade han fått en viktig uppgift att sköta. Hans förberedelser till att som mästare driva ett pappersbruk har

lämnat spår i sockenstämmoprotokollen i Mariestad. Skråtidens alla krångliga bestämmelser avspeglas i följande protokollsutdrag:

Prot. den 27 febr. 1842 innehåller en remiss från K.B. innebärande en anhållan av Blomberg att få löscrivaren J.P. Pettersson skattskriven hos sig på Katrinefors. Sockenstämman avslår hemställningen, då Blomberg ännu ej själv är mantalsskriven i staden, vilket först måste prövas. Svaret till K.B. preciseras på följande sätt: "K.B. täcktes denna olagliga och oförsonliga ansökan rättvisligen ogilla och avslå."

Prot. den 11 dec. 1842 gäller dels en guld- och silverarbetare Strömberg, dels arrendator Blomberg. "Den senare, som vid denna tid, ännu endast hade muntligt avtal om arrende av Pappersbruket Katrinefors, hade ifrån annan församling intagit en hos sig för nästkommande år mantalsskriva låtit drängen Elof Eriksson med hustru och ett barn utan att hava i enlighet med Kungl. förordningen av den 29 juni 1833 ställt den borgen för ifrågavarande personer, som där bestämmes, icke heller åtlyda vad 1789 års förordning påbjuder". Stadsfiskalen Tidström blev utsedd att fullfölja protesten.

Båda ovan angivna personer återfinnes i personalförteckningen för Katrinefors i husförhörslängden AI:17, 1838-1843. Johan Petter Pettersson är lärling och Elof Eriksson är valsare. Pettersson var född i Mariestad år 1820. Han hade varit bosatt i Skövde men återkommit till hemstaden år 1837 och anställdes då vid Katrinefors. Tydligt hade han senare avvikit från staden och sökte nu hos Blomberg återanställning vid bruket. Elof Erikssons yrkesbeteckning "valsare" är intressant genom att denna titel ej tidigare finns upptagen för personal vid bruken. Tidigare hade skråordningens benämningar, mästare, gesäller och lärlingar, varit allenarådande. Nu hade "valsare", d v s massamalare på sk holländare, blivit ett fristående yrke, tydligen i samband med ökad produktion och samtidigt en åtgärd för rationalisering av bruksdriften. Mångsyssleriet inom pappersmakarnas skrå, liksom inom yrkena i allmänhet, var såväl vanligt som påbjudet. Systemet var utvecklande till fullärda mästare för de få men hämmande för arbetsresultatet för de många.

Som arrendator eller fabrikör, som Blomberg nu kallade sig, hade han eget hushåll och anställde som "hushållerska" Johanna Johansdotter från Eks församling ej långt från staden. Med henne gifte han sig år 1844 och fick under de närmaste åren två söner, Daniel Adam, född 1845, och Otto Edvin, född 1847, båda födda i Mariestad.

Samuel Blombergs arrendetid satte många spår i brukets tillverkningar. Perioden kännetecknas av en kvalitetsmässig förbättring av det tillverkade papperet. Blomberg ville själv ansvara för brukets produkter och vattenmärkte papperet, dels med initialerna för bruksnamnet, "CF", liksom tidigare skett, men dessutom med bokstäverna "S B" eller "SBB", båda syftande på namnet Samuel Blomberg. Papper från denna tid finns bevarade i ett stort antal skrifter av olika slag. I köpebrev och andra gårdshandlingar, i rättsprotokoll och sockenstämmoprotokoll från 1840-talets mitt och fram till omkring år 1850 är dessa papper mycket vanliga.

Den kontrakterade tiden vid Katrinefors skulle upphöra år 1847 och Samuel Blomberg gjorde redan året innan upp planer för sin framtid. Han skulle efterträdas av en erfaren pappersmakare från värmlandsbruket Gullsby i Brunskog vid namn Magnus Andrén. Denne var född i Fässberg (Mölndal) år 1812 och hade börjat sin bana vid handbruken i hemorten, varav Korndal

var det förnämsta. Åren 1834-1838 är han gesäll på Bälteberga pappersbruk i Baltaks socken nära Tidaholm, åren 1838-1844 på Röttle pappersbruk invid Gränna samt därefter några år som pappersmästare på Gullsby. Troligen hade Blomberg och Andrén träffats och möjligen hade dirigenom planerna på ett eget bruk förlagt till Värmland mognat fram hos den framåtsträvande yrkesmannen Samuel Blomberg. I hela det vida Värmland fanns vid denna tid endast Gullsby. Det skulle därför kunna vara ett gynnsamt område för en nyanläggning såväl beträffande papperets avsättning som är synpunkten att kunna anskaffa tillräcklig råvara, den allt mer eftersökta linnelumpen liksom det på senare decenniet allt mer vanliga halvlinnet. Om råvaran var konkurrensen hård vid denna tid, då även pappersmaskinen gjort sitt intåg och på många sätt börjat hota handbruken.

Men Blombergs framtidsplaner stod icke att hejda. Han inköpte år 1846, medan han ännu var kvar i Mariestad, ett markområde med vattenrätt vid Lindforsälven i Nyeds socken. Området tillhörde där hemmanet Borserud. Enligt lag och förordning ansökte han hos Kungl. Kommerskollegium om privilegiebrev för anläggandet av ett pappersbruk på det inköpta området. Privilegiebrevet är daterat den 1 september 1846, vilket visar att Blomberg planlagt anläggningen i god tid före flyttningen från Katrinefors, vilken ägde rum först den 21 februari 1847.

Det var en kostsam och omfattande uppgift som nu förestod för den 39-åriga pappersmakaren. Även om ett handpappersbruk är en liten anläggning hade han som byggmästare för sitt nya företag nödvändig hjälp av de erfarenheter som han ägde från de bruk han tidigare varit knuten vid. Det är av intresse att i kyrkböckerna finna de personer, som Blomberg anställde hos sig redan första året, d v s de som var behjälpliga med byggandet av pappersbruket, som Blomberg gav namnet Blombacka. Från Mariestad kom gesällerna Anders Gustaf Fornander, Anders Ekman, Gustaf Lund och Nicolaus Lindqvist, från Kisa kom Nils Petter August Sjöln, från Rumsulla Alexander Lindstedt. Somliga stannade ett år eller något mera, andra stannade en längre tid. Fornander var kvar i tre år, Sjöln stannade till sin död år 1858. Anders Ekman fanns kvar ännu år 1875, då bruksdriften sedan länge upphört.

Enligt uppgift från Blombacka fanns på platsen före Blombergs tid en husbehovssåg, som var använd av Borseruds byabor. Sågen bestod av en mycket enkel sågram med ett par blad. I en mindre byggnad i den s k Gropen utanför det av Blomberg först inköpta markområdet drev en person med namnet Gustaf Lanner i en mindre byggnad en färgerirörelse i blygsam omfattning. Lanner var svåger till A.G. och C.J. Carlsson, ägare till hemmanet Borserud.

De flesta av Blombergs medarbetare var unga män i åldern några och tjugo år. Det förestod ett hårt arbete att bygga, bl a tunga stenarbeten för dammbyggnaden, varifrån en stabil ränna av trä ledde fram till bruksbyggnaden. Framme vid bruket fanns i rännans eller "sumpens" botten en reglerbar lucka för vattenpådrag till ett vattenhjul. Hjulstocken ledde in i fabriken bottenvåning, där brukets egentliga maskin, valsen eller "holländaren", stod och sattes i drift av hjulstocken efter utväxling medelst "gravhjul", "kronhjul" och s k "lyktor", de senare de minsta tråkugghjulen. Holländaren utgjordes av ett avlångt stabilt träkar, som genom en längsgående mittenvägg, som dock ej nådde trågets kortändar, delades så att lump tillsatt med stora mängder vatten kunde cirkulera i karet. Genom att en vals med knivar roterade i mitten av trågets ena sida och nötte mot fästade knivar i trågets botten maldes tyglapparna (linnelumpen) först till trådar och så småningom till frilagda fibrer, d v s pappersmassa. Valsens knivar utförde förutom malningen även uppgiften att driva materialet runt i tråget.

Bruksbyggnaden uppfördes av timmer och bestod av förutom bottenvåningen en mellanvåning och överst ett "loft". I bottenvåningen skedde tillverkningen. Vid många handbruk var våningen indelad i tre rum, valshus med huggkubb och holländare, verkstuga med bl a "kyp" (kar) och press samt packkammare med press och glättbord. Mellanvåningen och loftet utnyttjades för papperets torkning. Vanligtvis utfördes även sortering av lumpen i mellanvåningen, som därvid även i viss utsträckning användes som lumpmagasin. Även om detaljerade uppgifter saknas om Blombacka pappersbruk kan ovanstående allmänna beskrivning antagas vara riktig efter de knapphändiga uppgifter som finns samt med förebilder från mera kända företag, vilka alla följer samma princip i fråga om lokalernas användning.

I Historiskt Geografiskt Lexikon från år 1864 uppges att tillverkningen under år 1849 hade ett värde av 9.100:- rdr rmt. Den som tidigare begagnat uppgiften antager att tillverkningen ej var i gång förrän långt fram på året och att det angivna värdet utgör endast en del av ett helt årsvärde. Mot detta antagande kan anföras att det uppgivna tillverkningsvärdet ligger som ett gott mittvärde i jämförelse med övriga handpappersbruks tillverkningar vid samma tid. Dessutom förefaller byggnadstiden från våren 1847 till ungefär samma tid år 1849 väl lång. Många exempel kan anföras, där byggnadstiden varit betydligt kortare, t o m mindre än ett år. Som inflyttade till Blombacka åren 1847-1848 upptager husförhörslängden förutom Blomberg 11 gesäller och lärlingar. Det är föga troligt att alla dessa under de två åren endast byggde bruket. Mera troligt är att viss tillverkning ägde rum redan år 1848. Blomberg var säkert mån om att brukets produkter redan från början skulle vara av god kvalitet. Denna omständighet kan givetvis ha påverkat och reducerat produktionens omfattning de första åren.

Två statistiska uppgifter om Blombacka kan meddelas:

	Antal anställda	Skriv- papper	Tryck- papper	Kardus- papper	Förhlydn.- papp	Summa
År 1850	9	536 ris 1584 rdr	- B:o	2987 ris 4794 rdr	L 130 200 rdr	6.578:- rdr B:o
År 1870	6	_____	-	335 ris 1488 kg	6000 st 1530 kg	2.800:- rdr rmt

Under de första åren bruket var i drift tillverkades skrivpapper av hög kvalitet. Vattenmärken med en variant av det mycket vanliga märket "Bikupa" jämte Samuel Blombergs initialer "SB" återfinns på arkens ena sida medan den andra halvsidan upptar bruksnamnet "Blombacka". Andra papper har som vattenmärke en krona över namnet "Blombacka".

Blombergs familj utökades under familjens första år vid värmlands bruket och den fullständiga familjen utgjorde enligt kyrkböckernas längder för åren 1846 - 1860:

Blombacka Pappersbruk.

Eg.	Samuel Blomberg	f.	14/1 1808	Rumskulla
Hu.	Johanna Johansdotter	"	29/8 1811	Ek, Västergötl.
Barn:	Daniel Adam	"	7/2 1845	Mariestad
	Otto Edvin	"	11/2 1847	"-
	Bror Samuel	"	6/12 1848	Nyed
	Aurora Matilda	"	8/12 1850	"
	Amanda Alfrida	"	11/9 1853	" d. 12/10 1854
	Hulda Olivia	"	21/1 1856	" d. 1/9 1858

Liksom fallet blev vid de flesta handpappersbruken upphörde omkring år 1860 tillverkningen av finpapper. I fortsättningen blev bokbindarpapper och förhrydningspapper jämte karduspapper brukets produkter, även dessa i avtagande kvantiteter.

Samuel Blomberg blev endast 59 år gammal. Efter 20-årig gärning på Blombacka Pappersbruk, som han skapat, gick han ur tiden den 19 mars 1867.

Genom sitt tidiga fränfalle undgick Samuel Blomberg att få uppleva pappersbrukets undergång. Sönernas försök att fortsätta driften efter faderns död blev endast kortvarigt. Endast efter två år var bruket på obestånd och driften nedlades.

Av husförhörslängderna framgår att ännu ett försök gjordes med att fortsätta driften vid bruket. Från Trollhättan inflyttade år 1871 en pappersmästare Fredric Wilhelm Nylander samt ett par gesäller. Mästaren utflyttade emellertid redan år 1873; handpappersbrukets tid var förbi.

Därmed hade dock ej Blombacka Bruk spelat ut sin roll. Aktiviteterna under 1870-talet var många, bl a två kortvariga försök att tillverka tändstickor, Blombacka Aktiebolags Tändsticksfabrik i decenniets början och Blombacka Tändsticksfabrik Surtur under dess senare hälft. Vid 1800-talets början inleddes en ny epok i brukets historia genom att ett nybildat bolag startade tillverkning av dragenjärntråd och ståltrådslinor. Den satsningen hade framtid och genom upprepade om- och tillbyggnader har driften rationaliserats undan för undan. Bruket ingår nu i den omfattande Uddeholmskoncernen.

Från en ringa början som handpappersbruk bär företaget alltjämt sitt namn "Blombacka Bruk", minnande om dess skapare, torparsonen från Rumskulla vid Ösjöfors handpappersbruk, Samuel Nilsson Blomberg.

4. Efterskrift

Det väsentliga i föregående skildring om de två torparpojckarnas levnadsöden skulle kunna ges en helt annan utformning. Genom att skriva ned alla de utdrag från kyrkböcker, sockenprotokoll och rättshandlingar som utnyttjats härför skulle historien kunna läsas även på detta sätt. Författaren har gått tillväga så och därvid även undersökt papperet i alla dessa skrifter för att om möjligt med ledning av papperets vattensmärken m m kunna fastställa var papperen är tillverkade. Denna undersökning är ännu ej avslutad men av i skildringen berörda bruk kan meddelas att bl a följande pappersbruk varit tillverkningsplats för de handlingar som gjort skildringen möjlig:

Ösjöfors Pappersbruk,	Rumskulla
Örneströms "	, Kisa
Stensholms "	, Hakarp
Katrinefors "	, Mariestad
Åkleholms "	, Frösve
Gullsby "	, Brunskog

I våra landsarkiv bevaras i regel alla kyrkböcker och rättshandlingar m m som är mer än 100 år. Från 1700-talets senare del och 1800-talets första hälft utgörs dessa skrifter i dominerande omfattning av de svenska handpappersbrukens tillverkningar. De till synes små "bygdebruken" intar här en väsentlig del.

De gamla handpappersbrukens existens utgör för de allra flesta ett helt okänt begrepp. De två brödernas levnadsöden vill erinra därom och därvid även rikta uppmärksamheten mot Ösjöfors Pappersbruk i Rumskulla, det enda av de mer än 100 handbruken, som ännu finns bevarat på sin ursprungliga plats och där vill minna om en viktig epok i svensk odling.

LØSNING PÅ PAPYRUSGÅTEN

Av maleren Nils Fliflet (fra Aftenposten 12 juli 1978)

Under denne overskrift har Nanna Ebbing i Aftenpostens morgendnummer 26 juni 1978 en artikkel som trenger en beriktigelse og en kommentar. Samtidig benytter jeg anledningen til å komme med noen opplysninger vedrørende dette fascinerende materiale og dets etterfølgere i skrift-historisk sammenheng. Enkelte tilgrensede emneområder blir også berørt.

Nanna Ebbing anfører at det eneste sted i verden hvor ark av papyrus-planten fremstilles, er i Hassan Ragabs Papyrus Institute, Kairo, Egypt. Det forholder seg imidlertid ikke så.

Øst på Sicilia, - i Siracusa, - i Istituto del Papiro (Laboratorio de riproduzione papiri miniati) Viale Teocrito, 66 - ledet av Dr. Corrado Basile - blir også papyrusark fremstillet.

Både i Kairo og i Siracusa fremstilles således førsteklases ark med nevnte berømte plante som utgangsstoff. Hvert ark har sin egenart, sin naturgitte individuelle pregnans: Uttrykk for håndverksmessig kvalitet. Materialet i seg selv er jo helt unikt. Kort sagt: Et materiale for feinschmeckere, for skjønnere.

I gamle dager vokste papyrusplanten i større mengder i Syria (ved Tiberias-sjøens bredder), på bankene ved Eufrat (ikke langt fra Babylon) og - som alle vet - ved Nilen.

Araberne tok planten med seg til Europa, til Siracusa - der den fremdeles vokser like syd for byen på bankene langs den vakre Clane, ved elvens nedre løp. (Foruten også i den kjente Arethusas damm - oppkalt efter nymfen som bl a Virgil diktet om). Siracusa er det eneste sted i Europa hvor papyrus-planten vokser i såpass mange kvalitetseksemplarer at den kan gjøre tjeneste som råstoff til fremstilling av ark i mindre målestokk.

I det gamle Egypt ble fremstillingsteknikken holdt strengt hemmelig - idet staten hadde forbeholdt seg enerett til denne produksjonen. Bare (til enhver tid) meget få statsansatte spesialister kan ha hatt kjennskap til f eks de prosesser plantens fibre måtte gjennomgå før det ferdige arket kunne legges på bordet.

Denne ordning: Statlig monopol må, synes det, vaere grunnen til at det i de talløse manuskripter (ruller) som hittil er dechiffrert ikke ett eneste sted er funnet prosessen omtalt.

Så utrolig det enn høres, ser det derfor ut til at dette for både den enkelte og for samfunnet så overmåte viktige materiale ble skapt på en måte som må ha vaert ukjent for forbrukerne selv.

Tilbake til vår tid: Hassan Ragab har ansatt noen kunstnere hos seg som utfører attraktive kopier på de nylagte papyrusark efter utvalgte deler av noen av de gamle fargestrålende kunstverkene.

Her må vi nøye oss med å gjengi i svart/hvitt ett av de motiver Hassan Ragab sender ut fylt av sjarmerende farver.

damm — oppkalt etter nyzaten

Prøve på de miniatyrkopiene Hassan Ragab fremstiller i dag.

Her gjenforteller jeg en liten, men karakteristisk episode som viser 1) at H.Ragab kjenner sin papyrus tilbunns og 2) at flg. gamle norske ordtak fremdeles har sin gyldighet: "Ingen er så klok, anna enn han gjer gale i sumt."

Da vår egen Thor Heyerdahl i sin tid konfererte med Hassan Ragab angående den forestående bygging av Ra 1, ble T.H. rådet til at båten måtte ha et dyptgående på vel 2 meter. Dette forekom T.H. å være for mye, 1.60 måtte kunne greie seg, mente vår verdensberømte landsmann. Til det svarte R. at båten ville synke - og han nevnte også tidpunktet da dette ville hende ...

Det gikk som Ragab hadde forutsagt.

I "Pulp & Paper International" - March 1972, har Hassan Ragab en lengre artikkel om papyrus: "Ancient papermaking method revived in Egypt", anbefales den som er virkelig interessert i emnet. Kommer talen i vår tid inn på hva prisen for et papyrusark 25 x 30 cm vil dreie seg om - vil not enkelte heve øyenbrynene: rundt hundre kroner vil man måtte punge ut med.

Selv pergament (preparert skinn av kalv, geit, sau) er således forholdsvis billig sammenlignet med papyrus. Pergament har navn etter byen Pergamon (Lilleasia). Pergamentets overlegne motstandsevne mot fukt, faltung og mekanisk slitasje gjorde at dette materiale ble foretrukket i høy grad i Europa.

I Østen var araberne blitt kjent med det håndlagede papir og hvordan det ble laget. Dette verdifulle produkt bragte de med seg til Spania, som således fikk Europas første papirmøller. Herfra bredte papirmakerkunsten seg utover resten av vår verdensdel. Ved år 1250 etter vår tidsregning var mange papirmøller i drift i Mellom-Europa. De økte stadig i antall.

Pergament og håndlaget papir ble således brukt side om side gjennom århundrene. Ennå anvendes det håndlagede papir når et verk av spesiell verdi skal utformes f.eks. privattrykk. Det brukes også av skriftkunstnere til håndskrevne bøker, diplomer og mange andre oppgaver av mer eksklusiv art.

Sagaene ble skrevet på skinn med blekk laget av islandske planter. Så godt blekk lages ikke idag.

Endel papirentusiaster tar opp igjen bruken av det håndlagede papir. La oss håpe de blir mange nok til at de få papirmøllene som ennå er i drift vil overleve. For å nevne noen: Lessebo Handpappersbruk (Sverige), Steyrer-mühl (Østerrike), Dassel (Øst-Tyskland).

Man kan si at papirkjenneren har noe vesentlig felles med vinskjønnenen: Gleden over kvalitet, og over å kunne definere noen av kvalitetens enkelte faktorer. Papirets klang forteller således papirelskeren noe som minner om vinskjønnenens opplevelse ved vinen, le bouquet ...

Men: Mens papirelskerens glede er en livslang glede, så gjelder for vinskjønnenen ordtaket som illustrerer på drastisk vis at sistnevntes fryd er av forbigående art: "Det er stutt glede som faer ned gjennom halsen."

I India har hånd-fremstilling av papir lenge vært drevet som husflid. Gandhi oppfordret til intensivering av dette arbeidet. Det eksotiske i folkekarakteren gir seg karakteristiske og raffinerte utslag i formater, farver, mønstre. Et overmåte rikt papirutvalg - deriblant mange meget vakre sorter - eksporteres fra India.

Menneskene har jo til alle tider søkt etter vakkert bunnmateriale som bærer for sine tanker om gudene, kampen, kjaerleiken, livet og døden - og de har søkt etter en utformning tilsvarende disse emnenes betydning.

Her har både papyrus og håndlaget papir en betydningsfull plass.

En av verdenslitteraturens små perler er den lite kjente beretningen om hvordan et ungt egyptisk par tilbringer en skjønn dag på Nilen. Han nedtegnet denne skildringen i den bevisste - og uttalte - hensikt - hensikt å la kommende slekter få kjennskap til hans og hans kvinnes lykkelige dag ...

På papyrus nedtegnet han sin beretning.